

УДК: 37:114:167

НАТАЛІЯ АВШЕНЮК, канд. пед. наук, ст. наук. співроб.
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
Адреса: вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна
E-mail: nataliya.avshenyuk@gmail.com

ЛЮДМИЛА КОСТІНА, аспірант
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
Адреса: вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна
E-mail: kostinaluda@rambler.ru

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК УЧИТЕЛЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

АНОТАЦІЯ

Наведено переконливі аргументи для кращого розуміння причин зростання інтересу до професійного розвитку вчителя через інтерпретацію самого поняття. Проаналізовано основні складові поняття з посиланнями на різні інформаційні джерела з погляду психології, філософії й педагогіки. Щоб завдання було логічним у своєму виконанні, авторами вивчено поняття «розвиток особистості», «професійний розвиток», «професійний розвиток вчителя» послідовно. Огляд необхідної літератури, який ґрунтується на вивченні українських та зарубіжних джерел інформації, демонструє різні підходи до визначення поняття, що досліджується («процесний підхід» і «системний підхід»), їх умовність і закономірність. На думку авторів, освіта вчителя є ключовим питанням для провідних секторів розвитку будь-якої країни світу. Професійна діяльність вчителів не повинна зосереджуватися тільки на індивідуальному контенті, але й враховувати інтелектуальне, духовне, фізичне, моральне, соціальне і культурне здоров'я учнів. Професійний розвиток учителя – це потужна й ефективна передумова тривалого покращення успішності учнів. У цілому досліджуване поняття можна визначити як довготривалий складний процес якісних трансформацій в навчанні, які пов'язані з удосконаленням діяльності вчителя та із забезпеченням успіху учнів. При цьому процес змін характеризується наявністю певних домінантів, структурних компонентів, загальних й індивідуальних вимог до вчителів. Ефективність професійного розвитку структурована і передбачає лідерство, знання, доступні ресурси, високий рівень співробітництва, відповідне оцінювання роботи й підтримку.

Ключові слова: особистість, розвиток особистості, професійний розвиток, професійний розвиток учителя.

ВСТУП

Головна мета будь-якого цивілізованого суспільства, яке регламентує свою діяльність як холістичну, інноваційну і толерантну, полягає в адаптації до політичних, економічних, соціальних та інших змін. Зміни, що відбуваються в освітянському просторі України, актуалізують зміст професійного розвитку вчителів як одного з важелів усіх освітянських і суспільних трансформацій. Питання професійного розвитку викликає неабияке зацікавлення в усьому світі. Очевидно, що професійна діяльність учителя набула певних змін за останні роки. Кількість літератури з цього питання зростає, концентруючись на різних аспектах і моделях професійного розвитку вчителів.

Стаття презентує порівняльний аналіз поглядів різних освітян і дослідників з питання, що досліджується.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті – провести порівняльний аналіз головних дефініцій, які складають поняття «професійний розвиток учителя», в контексті філософського, психологічного й педагогічного аспектів, дослідити поняття професійного розвитку вчителя на базі різних україномовних й зарубіжних джерел.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчення інформаційних джерел стало можливим за наявності значного теоретичного матеріалу, визнаних теоретичних концепцій та інших досліджень. Для отримання необхідної інформації було вивчено українську й зарубіжну документацію, використано Інтернет-джерела, проаналізовано різні дані (статистичні дані, огляди, наукові статті й доповіді). Теоретична база для дослідження поняття професійного розвитку вчителів як наукового феномену наявна в роботах багатьох дослідників України й близького зарубіжжя та представлена у таких аспектах: професійна освіта (С. Гончаренко, Н. Ничкало), філософія освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, А. Івін, В. Кремень), професійно-педагогічна підготовка вчителя (Л. Мітіна, Н. Муқан, М. Солдатенко, В. Янушевський), компаративно-педагогічні дослідження (Н. Авшенюк, Л. Пуховська) тощо. Науковий доробок зарубіжних учених свідчить про актуальність, інтенсивність вивчення й багатоаспектність проблеми професійного розвитку вчителів (Дж. Бісанз, І. Віллегас-Реймерс, А. Гарріс, А. Глетхорн, Л. Дерлінг-Хаммонд, М. Кедзіор, Б. Робертс, М. Соломон, Х. Тімперлей, С. Фіфілд та ін.).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз джерел вказує на те, що питання професійного розвитку набуло значення в світовому масштабі. Необхідно зробити відповідний аналіз понять «розвиток» і «професійний розвиток», ґрунтуючись на українських і зарубіжних дослідженнях.

Розвиток – це достатньо складне явище, яке має різні чисельні суперечливі визначення в окремих галузях. У цьому контексті розвиток корелюється з розвитком особистості. Особистість – це явище, яке робить людину унікальною і виявляється одразу після народження. Розвиток особистості є розвитком упорядкованої моделі поведінки й позицій, що надає людині своєрідності. Розвиток особистості або особистісний розвиток має місце тільки завдяки постійній взаємодії темпераменту, характеру і оточуючого середовища [10, с. 939].

За останні десятиліття розвиток особистості став предметом пильної уваги науковців. Людство почало шукати відповіді, й, здається, розвиток особистості – це саме те, з чого треба починати. На нашу думку, розвиток особистості необхідний для людини, яка прагне стверджуватися, отримати відповідну освіту, бути відданою своїй праці, стати конкурентоспроможним і перспективним фахівцем.

Поняття «розвиток особистості» історично використовувалося для позначення розвитку людини в будь-якій сфері або галузі спеціальних знань. Однак сьогодні це поняття визначає тип самовдосконалення розумової, емоційної й духовної діяльності, що призводить до позитивних змін у характері й життєвому досвіді. 1956 року психіатр Ерік Еріксон визначив вісім стадій у житті людини, які значно впливали на розвиток особистості, при цьому п'ять з них мали місце впродовж раннього дитинства, дитинства і пубертатного періоду. Більш того, кожна людина постійно знаходиться під впливом позитивних і негативних факторів на кожній стадії життя. Спілкування, командна робота, родинне середовище, культура є такими факторами. Дослідники виявили, що країни північної Європи і США характеризуються наявністю

індивідуалістичної культури, де акцент робиться на індивідуальних потребах і досягненнях. І, навпаки, країни Азії, Африки, Центральної і Південної Америки мають громадську культуру, яка фокусується на приналежності до більшої групи, наприклад родини або нації [14, с. 680]. Таким чином, співпраця в цих країнах є більш важливою і у підсумку суттєво впливає на розвиток особистості.

Українські дослідники стверджують, що розвиток особистості є процесом формації особистості, який розглядається як соціальна якість людини, що формується в процесі соціалізації й виховання. Розвиток особистості безпосередньо пов'язаний з активною взаємодією людини з оточуючим середовищем задля вивчення всіх досягнень людства. Таким чином, потреби розглядаються як неодмінні передумови й результати розвитку особистості. Психологи вважають, що протиріччя між реальністю і бажаністю, потребами особистості і наявними фактичними можливостями для їх задоволення представляють ефективний стимул для розвитку особистості. Необхідно наголосити на тому, що процес розвитку особистості передбачає постійні зміни.

Філософський і психологічний аспекти розвитку та його характерні особливості чітко викладені в працях відомих дослідників. Деякі з них стверджують, що розвиток особистості – це поступові зміни того, що пов'язане з удосконаленням і оволодінням нових позитивних якостей і рис [7, с. 171]. Ті індивідууми, які демонструють лідерство і більш високу здатність пристосовуватися, проявляють поступове набуття високого рівня розвитку особистості. Інший погляд на поняття відображає кількісні і якісні зміни, які включають ставлення до реальності, характер, здібності, психологічні процеси і накопичення досвіду [3, с. 343]. Його дослідження дає змогу стверджувати, що такі зміни в розвитку особистості базуються на двох вельми значних факторах – біологічному і соціальному. Розвиток особистості відбувається в контексті спільної діяльності, яка, в свою чергу, спонукає до вдосконалення й розвитку завдяки різноманітній діяльності, навчанню, спілкуванню і самоосвіті.

У філософії розвиток визначається як природні, цілеспрямовані та незворотні зміни в матерії й свідомості індивідуума. Крім того, цей процес має певну спрямованість. Перехід людини від одного стану до іншого не можна описати як багаторазову ітерацію попереднього досвіду або циклічність [4, с. 787]. Головна ідея полягає в еволюції внутрішніх якостей індивідуума, що спричиняє появу нових компонентів без наявного кількісного розвитку. В цьому випадку розвиток особистості відбувається за рахунок функціональної трансформації старих компонентів, змін в сутності їхніх зв'язків.

Розвиток особистості відображає суттєві зміни в об'єктивній реальності вчителя. Сполучення цих двох слів вже створює специфічний когнітивний зміст. Цей факт змушує нас говорити про значний позитивний вплив професійного розвитку на діяльність учителів і успішність учнів. Відповідно до українського дослідника С. Синенко, для формування здатності вчителя набувати якості, знання і навички, необхідні для успішної діяльності в новому оточенні, кожна країна повинна розробити власну стратегію з трьома головними напрямками:

- забезпечення відповідного соціального статусу вчителя і матеріальної захищеності;
- удосконалення базової освіти вчителя;
- підтримка постійного навчання вчителя до завершення його професійної кар'єри.

Інший український дослідник Н. Муқан, здійснивши аналіз системи професійного розвитку у Великій Британії, Канаді й США, говорить про те, що парадигма професійного розвитку вчителя в цих країнах вимагає використання кількісного і якісного аналізу. Деякі освітяни дискутують на предмет абстрактності або значної

специфічності теорій професійного розвитку вчителів. Отже, виникає необхідність вивчати явище професійного розвитку вчителя як інтегральну систему [6, с. 14].

Російський дослідник В. Янушевський визначає професійний розвиток майбутнього фахівця як процес формування, становлення, інтеграції й реалізації професійних навичок і вмінь в навчанні, оволодіння професійними знаннями, вміннями, компетенціями і методикою навчання [8, с. 2]. Його ідеї підтримує Л. Мітіна, відповідно до якої професійний розвиток учителя – це термін, який вживається в контексті синтезу професійних вмінь і навичок та динамічних трансформацій внутрішнього світу особистості, свідомо й несвідомо [5, с. 15]. Цей факт надає впевненості, що такий холистичний підхід веде вчителя до нового способу життя й мислення. Внаслідок цього професійний розвиток учителя розуміють як динамічний довготривалий процес особистісного саморозвитку й самовдосконалення.

Деякі дослідники навпаки намагаються визначити це поняття як систему внутрішніх механізмів особистісного розвитку для опису професійної динаміки. В деяких випадках вони співвідносять поняття професійного розвитку з професіогенезом, підкреслюючи однаковий контент понять: індивідуальне формування професіоналізму, входження до професійної громади, розвиток мотивації, рефлексії та самовизначення [1, с. 13]. Дослідники, які вивчають професійний розвиток, також намагаються виявити ключові фактори його ефективності. Наприклад, на думку американського дослідника А. Глетхорна розвиток учителя – це його професійний ріст як результат отримання більшого досвіду і систематичного контролю викладання [17, с. 11]. Таким чином, професійний розвиток учителя розглядається як довготривалий процес з новими можливостями і досвідом, систематичним плануванням для гарантії росту й розвитку в професії. Е. Віллегас-Раймерс зазначає, що професійний розвиток учителя більше не є простим процесом, а системою, компонентами якої є рольовий і культурний розвиток. Перший компонент акцентується на виборі характеристик, відповідальності, відповідних властивостей професійної ролі. Інший компонент відображає процес усвідомлення й розвитку культури професій вчителя [17, с. 38].

Характер професійного розвитку спричиняє появу різних поглядів на викладання як професійну діяльність. Він надає вчителям можливість взяти на себе відповідальність за професійне навчання й практику, але також ставить нові вимоги до вчителів, шкільної адміністрації й посадовців у сфері освіти [13, с. 4]. Характерний тривалий професійний розвиток, пов'язаний з введенням нових освітянських реформ і організований компетентними органами, є, в цілому, професійним обов'язком учителів в усіх країнах світу, зокрема й у багатьох європейських країнах і регіонах [12, с. 9]. Дослідницька група з університету Твенте (Нідерланди) продемонструвала результати вивчення й аналізу розширеного тлумачення професійного розвитку вчителів на базі міжнародного дослідження процесу викладання й навчання ОЕСР (МДВН). Дослідження було проведено в 24 країнах з трьох головних аспектів професійного розвитку вчителів: форми, змісту й умов (психологічних або організаційних). Дослідники доводять факт, що професійний розвиток відбувається в школах, і представляють це поняття більш структурованим і складнішим. Професійний розвиток учителів виступає головною частиною системної діяльності в процесі підготовки вчителів до професії, включаючи початкову освіту, вступні курси, навчання без відриву від виробництва і тривалий професійний розвиток у шкільному середовищі [11, с. 20]. Цікаво, що між професійним розвитком і дисциплінами, які викладаються вчителями, існує істотна різниця. Учителі з читання, письма й літератури продемонстрували більш високі показники, ніж вчителі, які викладають математику й природничі науки в Австралії,

Естонії, Польщі, Ірландії, Литві й інших країнах. Більш того, дослідники виявили, що молодші й менш досвідчені вчителі мають більш незадоволені (нереалізовані) потреби у професійному розвитку, ніж старші й досвідчені колеги. Це можна пояснити по-різному, але найбільш логічним буде пояснення, що молодші вчителі є більш відкритими для сприйняття нової інформації та знань стосовно професії.

Багато дослідників сперечаються з приводу примусового характеру професійного розвитку вчителів. Ми вважаємо, що це залежить від мети й сподівань учителя в педагогічній професійній діяльності, в якості яких можуть виступати вміння, навички й необхідні знання, вимоги до атестації вчителів або необхідність брати участь у певних розвивальних заходах тощо. Проте існує й перепона на шляху участі вчителів у професійному розвитку – відсутність відповідної його системи. Згідно з оглядом дослідницької групи Eurydice ця проблема є найбільш актуальною в Австрії, де опитування показало, що дві треті вчителів не мають належних можливостей для професійного розвитку.

Дослідження вказують на те, що професійний розвиток учителів є довготривалим процесом, пов'язаним з удосконаленням їх професійної діяльності і забезпеченням успішності учнів. Ефективність професійного розвитку структурована: лідерство, знання, доступні ресурси, високий рівень співробітництва, відповідне оцінювання роботи й підтримка.

Існує багато фундаментальних характеристик, які більшість вчених приписують учителям і їхньому статусу (знання предмета, професійна автономія, повноваження, етичні принципи тощо). В цілому вони повинні взаємодіяти і взаємодоповнюватися, щоб зробити вчителя професіоналом. Деякі дослідники акцентують увагу на вивченні моральних цінностей в контексті професійного розвитку вчителя. Вони вважають це одним з вирішальних моментів як у формуванні особистості вчителя, так і в розвитку його методики навчання. Професійний розвиток учителя припускає здатність подолати складні етичні ситуації в шкільному середовищі. Відсутність спільної етичної мови, незнання відповідних теорій і досліджень з педагогіки та психології є суттєвими перешкодами для становлення професіонала [15, с. 1791]. Отже, можна зробити висновок, що знання етики й відповідних аспектів моральної освіти (урегулювання конфліктів, запобігання хуліганству, впливу суспільства, громадянства тощо) разом з професійними компетенціями слід розглядати як важливі компоненти професійного розвитку вчителів.

Рівень й інтенсивність участі в професійному розвитку значно відрізняються в різних країнах світу. Цей факт підтверджується вищезазначеним матеріалом. Зазвичай ставлення до явища професійного розвитку історично формувалося з огляду на індивідуальне розуміння всіх його компонентів. Професія вчителя вважалася ремеслом, і тому була зосереджена, головним чином, на переконаннях, розумінні, взаємовідносинах і особистостях вчителів для максимального відпрацювання ними свого ремесла [16, с. 1]. Це значить, що професійна діяльність учителів не повинна зосереджуватися тільки на індивідуальному контенті, а й враховувати інтелектуальне, духовне, фізичне, моральне, соціальне і культурне здоров'я учнів. На підставі цього Австралійська національна програма з професійного розвитку для вчителів і керівників шкіл визначила головним своїм пріоритетом ефективність цього процесу і високу потребу в педагогах-професіоналах.

Спираючись на зазначену інформацію, ми хотіли б дослідити професійний розвиток учителів в Австралії більш докладніше. В світлі останніх реформ австралійського уряду вирішальну роль відведено новим національним стандартам для вчителів. Вони,

певним чином, будуть засобом трансформації педагогічних кадрів для покращення якості діяльності вчителів й підвищення успішності учнів зараз і надалі. Австралійські освітяни стверджують, що ядром стратегії професійного розвитку вчителів є:

- розвиток здатності вчителя застосовувати інноваційні методи викладання для поліпшення знань учнів і їх навчальних можливостей;
- наявність безпечного навчального середовища;
- забезпечення даних про оцінювання і зворотного зв'язку з батьками;
- залучення до професійного навчання;
- наявність професіоналів, освічених і поважних працівників як у шкільному середовищі, так і за його межами [9, с. 3].

Також австралійські дослідники підкреслюють важливість прагнення набути і розвинути якості лідера.

ВИСНОВКИ

Отже, вивчення робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників свідчить про те, що професійний розвиток учителів знаходиться під пильною увагою освітян і дослідників всього світу. Виявлено, що професійний розвиток тісно пов'язаний з рівнем кваліфікації. Так, учителі з низьким рівнем кваліфікації демонструють відносно нижчий рівень співучасті в навчальній діяльності, ніж учителі з високим кваліфікаційним рівнем. Цей факт доводить, що, по-перше, вчителі відіграють роль у навчальній діяльності учнів лише в умовах якісної освіти. По-друге, професійний розвиток специфічно співвідноситься з різними аспектами: навчальним змістом, ситуаціями, особистостями тощо. По-третє, процес професійного розвитку може бути обов'язковим або умовним. Окрім того, професійний розвиток має суттєвий вплив на поведінку вчителя, його очікування і навчальну діяльність. Отже, професійний розвиток учителів можна визначити як довготривалий складний процес якісних змін у викладанні, направлений на удосконалення професійної діяльності в шкільному середовищі і забезпечення успішності учнів. Слід додати, що ефективність професійного розвитку учителів багатокомпонентна і передбачає лідерство, знання, доступні ресурси, високий рівень співпраці, відповідне оцінювання роботи і підтримку, регулярний контроль навчальної діяльності вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова О. А. Основы профессиональной ориентации молодежи : учебно-методическое пособие / Под ред. Т. П. Дурасановой. – Балашов : Изд-во «Николаев», 2002. – С. 13.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
3. Дьяченко М. И. Психологический словарь-справочник / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Харвест, 2004. – С. 345.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 787.
5. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л. М. Митина – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – С. 15.
6. Муқан Н. В. Професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл Великої Британії, Канади, США : монографія / Н. В. Муқан. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – С. 14.

7. Немов Р. С. Психология: словарь-справ.: в 2 ч. / Р. С. Немов. – М. : Владос-Пресс, Ч. 2. – 2003. – С. 171.

8. Янушевский В. Н. Моделирование профессионального развития будущих преподавателей филологических дисциплин [Электронный ресурс] / В. Н. Янушевский // Педагогическая наука: история, теория, практика, тенденции развития. – 2009. – № 4. – С. 2. – Режим доступа: <http://intellect-invest.org.ua/rus/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_arhiv_pn_n4_2009_st_17/>.

9. Australian Institute for Teaching and School Leadership (AITSL). National Professional Standards for Teachers [Electronic resource]. – Melbourne, 2011. – P. 3. – Mode of access: <http://www.aitsl.edu.au/verve/_resources/National_Professional_Standards_for_Teachers.pdf>.

10. Biesanz J. C. Personality over time: Methodological approaches to the study of short-term and long-term development and change / J. C. Biesanz // Journal of Personality. – 2003. – Vol. 71, No. 6. – P. 905–942.

11. European Commission. Teachers' Professional Development – Europe in international comparison – An analysis of teachers' professional development based on the OECD's Teaching and Learning International Survey (TALIS) [Electronic resource]. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Union, 2010. – P. 20. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/education/school-education/doc/talis/report_en.pdf>.

12. Eurydice. Levels of Autonomy and Responsibilities of Teachers in Europe [Electronic resource]. – Brussels : Eurydice, 2008. – P. 9. – Mode of access: <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/094EN.pdf>.

13. Kedzior M., Fifield S. Teacher Professional Development / M. Kedzior, S. Fifield // Education Policy Brief. – May 2004. – Vol. 15. – P. 2–6.

14. Roberts B. W. The kids are alright: growth and stability in personality development from adolescence to adulthood / B. W. Roberts // Journal of Personality & Social Psychology. – 2001. – Vol. 81, No. 4. – P. 670–683.

15. Thornberg R. The lack of professional knowledge in values education / R. Thornberg // Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies. – 2008. – Vol. 24, No. 7. – P. 1791–1798.

16. Timperley H. A background paper to inform the development of a national professional development framework for teachers and school leaders [Electronic resource]. – Melbourne : AITSL, 2011. – P. 1. – Mode of access: <http://www.aitsl.edu.au/verve/_resources/>.

17. Villegas-Reimers E. Teacher professional development: an international review of the literature [Electronic resource]. – Paris : UNESCO ; International Institute for Educational Planning, 2003. – P. 11–38. – Mode of access: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001330/133010e.pdf>>.